

CARLES CARDÓ EN L'ANÈCDOTA

per Josep Miquel i Macaya

Els meus pares havien de ser padrins de missa nova. I ho traspassaren a ca Colomines, amics. Sempre el canonge ho agrai. Tot just cantada la primera missa, passa uns dies a la nostra parròquia del Carme. El seu pare n'era el sagristà, i amb el meu, molt amigats. El seu i el meu, carlins. Cosa curiosa: ni el fill de l'un, ni el del altre, no han estat mai de tal miratge polític. Avui ho esguardo: talment tot de romanticisme. D'època. Potser havia de passar, en els anys de revolució, més que convulsionada, dia rera dia. A casa, doncs, desisteixen el padrinatge per millor situar-lo. —Que te'n siguin a ca Colomines. Són més rics que no pas jo. Cardó se'n recordà. Jo, jove, no sé els cops, si venia a Valls que anava a veure'l a aital casa. I amb assenyat sotmetiment a la seva persona. Menys, en estètica. El llibre sobre el bisbe Torras, el fèu retirar. Fruit de juvenesa. Immadur. Tot altre el fer de Josep Maria Capdevila. Més tard, aquest, qui sap més Estètica a Europa. En la *Miscel·lània Carles Cardó*, el canonge recomana, cop i recop, que s'exclouï de la bibliografia. En la saó juvenívola, ja llunyana, el futur prebendat no tenia gaire formació estètica. Potser, St. Tomàs, o el *De Pulcro*, de Zigliara. Dit sigui de passada: a classe, els havia aprengonats. No n'hi havia prou. Tanmateix, corren altres aires, per Europa. La lectura del Dr. Torras se l'havia emmenat.

* * *

Hom pot preguntar: ¿Com era, Carles Cardó? Per dins i per fora. Ho analitzaria, si tingués temps, amb la Psicologia que vaig aprendre a Lovaina. Donaré un exemple. Abstret o pensarós. Així. No sé si heu vist el lloc on, a Barcelona, Dijous i Divendres Sants, hom basteix el monument catedralici. Dóna relleu, al gòtic, incomparable, de la Seu. Recordo: fa més de mig segle, més que llarg. Tot i conèixer i tractar Cardó a manta, confiar-me algun secret, i jo a ell, un Dijous Sant a la tarda fiu el descobriment.

Dos canonges –ja de tradició– en la vetlla al Santíssim. Del cor eixien les veus litúrgiques, canònics. Amb la Maria, promesa, entràrem a la Catedral. Cardó era un dels canonges en adoració. No es posticava. Passàrem estona, contemplant-lo. La meua futura, psicòloga, amb més motiu. Cara hieràtica. Semblava gens vivent. Feia pensar en un personatge de Ruyra –l'oncle Ventura, en mar–, i els ulls no com els dels feligresos, entrants i sortints. I les mans amb el Diürnal. Mig tancat. Els fulls bo i sense girar. Poc seguia la salmòdia del tot. Així el veia: bastant secot, mut, àdhuc diria, recordança de poc parlador, tancat, tothora nisomniat en problemes filosòfics o teològics. Ben eixut. O en la solució d'un d'Estilística. No, com el corrent. Home de contemplació, i lliurat, eternament, a meditar. I immens, i immers, en les idees. I àdhuc, enllà, vist pel carrer, en la meditació. L'en feia, diríem gràficament, gens difós. En fons, predominava l'abstracte. Res, d'intuïtiu. Si més no, vingut de fora. Tot altre.

* * *

Hi ha una anècdota, vulgar, de l'amistat que sempre ens uní. L'aparició de *El Mati*. Un esdeveniment a Catalunya. Ha estat el millor diari del país. El més intel·lectual, i el de més alta col·laboració, Chesterton, Sturzo, Belloc, Baring, Vucaille, etc. Parlo de cap a seixanta anys. Els catòlics tenien, d'ara més, el seu diari. El més ben escrit, i millor corregit, per Sebastià Sánchez-Juan, finíssim poeta, moderníssim. Doncs bé: els estudis del canonge als pocs dies ja criden l'atenció. No s'era vist. Ni la doctrina. Ni la prosa. ¿Quin nou estilista, vistent? ¿Què hi havia més, de Fenelon o de Bossuet? En un llibre, inèdit, 700 pàgs. –res d'anècdota, doctrinal–, li he estudiat la seva manera. Àdhuc, l'enlluernament, seductor. Constatàvem, influïdores, l'espiritualitat de les cartes, úniques, de Fenelon, i semblantment la doctrina, granada, i en saó, de Bossuet. Vaig dir que, –com tants!– li retallava els articles. I ben guardats. Rèplica encontinent: – Si mai els vull aplegar en llibre, sé on cal que truqui, per tal que siguin amatents a deixar-me'ls. Jo no els guardo, ara per ara.– Després, sí, en la bella edició de *Diàleg interior* –tot de sorpresa, en anglès. S'esgotà, aviat. I els davantals, de *La Paraula Cristiana*, –*La Nit Transparent*–, on, tants de saviasos, han capgirat llur pensar. O han sortit, diríem de polleguera, com l'Indalecio Prieto. «Este libro ha cambiado mi vida», deia. I el traduïa a Mèxic. Fiu dels primers en l'aplega, cara, de la fruita assaonada: deixa mel a la boca. I te l'endolceix, cada dia. Altres *Fruits Saborosos*, com Josep Carner. D'un altre estil. I d'altra finalitat.

* * *

Un punt, remarcable. A tot ser-ho. Amb els articles de *El Mati* hom s'adona d'un mestre de l'idioma. Allò, cosa en descoberta. Es sortia de la carrincloneria, de molts llibres piadosos. S'és davant d'un escriptor doblat d'humanista. Aquest últim, hi juga. Assenya, i fa pensar, al més desinteressat, per les idees que adollen, abans d'inscriure-hi la signatura. De moment, interessa l'estilista; el dominador, del llenguatge. Aquest, en pur i alt domeny. ¿Qui escrivia en prosa didàctica més bé, més clarificadora? No s'havia constatat fins de present. Un esforç, gegantí; format, en esmerç d'anys. F. Cambó patrocina la F. Bernat Metge, i l'inoblidable i mestre, P. Miquel d'Esplugues –Josep Carner: els tres homes més grans de la Catalunya renaixent, Balmes, el Dr. Torras i el P. Miquel–, dirigeix la F. Bíblica Catalana. Del mateix me-

cenatge. Té, pla, per a quinze volums. Traducció dels originals. Vol. I, i II, de Cardó, Millás i Vallicrosa i el P. Antoni de Barcelona. Aquests dos, doctes professors. Semblantment: crida l'esguard la doctesa d'estil. ¿Què ha passat? Els dos primers volums, estilísticament, els ha revisat el sacerdot vallenc. Unitat estilística. I infosa de la personalitat del revisor. En tanta de manera: el P. Miquel d'Esplugues, al Vol. III, pàg. 6, es veu obligat a escriure-hi una breu nota: «Des de bell començament del present volum volem fer constar la nostra gran reconeixença a l'insigne col·laborador d'aquesta F.B.C., Dr. C. Cardó, per l'obra de revisió que tan intel·ligent, hi ha dut a terme.» (N. de la D.). Un fet: els dotze volums, que mancaven, serien vistos, si no hi hagués destorb, qui que en fos el traductor, per l'il·lustre canonge.

* * *

El Matí, la seva vida diària. Als diaris catalans no els féu cap mal. A altre, català i castellà, potser sí. De bon primer per llevar-li subscriptors. Segonament, encara, per les noves idees que, en editorials, i articles, hom hi sostenia. No encaixava, gaire, amb la tradició político-religiosa d'una part del país. Havia durat tres quarts de segle. El diari es sentia ferit. Tenia benediccions papals. Pel seu temps. No hi feia res. En fons, full ventis de la tradició. Bé. Més, no obert. I poc catalanista. A Valls, alguns el deixaren. Agafaren el novell sortit. No cal dir-ho: molestà el primer, mica a mica. ¿Què dir? ¿Com treure's del davant l'allau, plovisquejador, en temperatures d'idees incontrovertibles, que queien a doll? No sé si els censors, o calumniadors, havien llegit una mica la prosa de Voltaire. És lent: Alessandro Manzoni i Joseph Joubert es desferen de les seves malles. I a la Història de la Filosofia hi fa poc paper. Per Déu! No em digueu que és filòsof. Algú ho sosté. La realitat anà així. Començà a fer-se correr que el nou diari, acabat de sortir de l'ou, era maçó. Ho havia notat. Àdhuc corrien fulls anònims, amb aital qualificatiu. Entre el meu parentat —i el de tants— es sostenia. Com sempre, més docters que a la Sorbona. *Llur criteri* —ho sento, i ho dic—, no comptava. Es revenia a les fonts. Donar la doctrina, no en vellesa, de l'Església. Gens mig amagada, o arraconada, en el que plau. I això en dos punts: en matèria social, i política. *El Matí*, a més de Cardó i Josep Maria Capdevila, com a caps, tenia dues de les mentalitats més fortes de casa: el Dr. Lluís Carreras i el Dr. Josep Maria Llovera. Les idees i la lletra d'aquest últim, a la *Sociologia*, acabaren per passar, *ad pedem litteram*, a la *Quadregesimo anno*, de Pius XI. ¿Voleu, més excepcional calumniar? Els filets de l'integritisme, del segle passat, cuejaven. Voltaire tenia raó. *Llur* darrera extremitud. Havíem estimbat un bassal de malvestats, i de mentides, volgudes. Calúmnia, solia dir el pare de la calúmnia.

* * *

¿Qui que no té defectes? Tots; i qui que no, amatent, sigui servit a tirar la pedra. En Cardó, a estones es veia l'home que s'adona que altri constatava ço que val. Un ensopec. Mai un no ha de lloar-se. No fer el fatxenda, i anar darrera la fama. Es allò de St. Pau «No t'alabis; ni vulguis que t'alabin». No que l'il·lustre home públic, com el meu homenatjat, a posta es descantés pel cantó de la lloança. Cercada o ben-volguda. La lloança, d'altra banda, sabia que la tenia; potser, però, de tant en tant s'hi complaïa. O s'hi gronxava. Li feia mal. Faltava un xic a la humilitat, sobre la qual escrivia, adesiara, bellament. Vull donar-ne un exemple. Del que li ha fet més adoloriment. Per això ho esmento. No per tal d'enxiquir-lo, i tirar una pedra, xica,

als vidres del seu terrat. Fundador de *La Paraula Cristiana*, una de les principals revistes d'Europa, i mensual. Hi feia –s'ha dit– els editorials o davantals. Formaren, als pocs anys, *La Nit transparent*. Hi veieu la secció de bibliografia. Algun crític, autodidacte, s'estrenà, en la feina, en tal lloc. No cal fer-ne esment. ¿Era un poeta? D'ell, Carles Cardó, féu la crítica, a bon esguard. Més, hi tirà, a gratcient, un raig de vinagre. No plagué gaire. Fou criticat. ¿Sabeu què escriu, la qual cosa no gens del grat de certs lectors i admiradors? Se n'adonaren. «Jo no acostumo a llegir les poesies si no les acredita una signatura solvent». *La Paraula Cristiana*. Any VII, n.º 82, pàg. 431. Estimat, no. El vers, el més humil... Sovint, amb regalimets de bona aigua. Adolla; abscondida, tresors. S'ho valen. Vénen a ésser trossets d'art. Cal fer-s'hi. No rebutjar res. Més: no sabem si el nom de l'autor, desconegut, després donarà sorpreses, amb la seva cistella. ¿El tindrem en rebutjança? De cap manera. Algun cop amagat, potser... Ho veieu en qualsevol Història de la Literatura.

* * *

L'anomenada dels articles, a segona pàgina del diari, tenien el més excel·lent ressò. I fet colpidor. Els anunciants, alguns, demanaven que llur anunci vagi dessota de l'article de l'eminent prosador. Comptaven. I gairebé sempre se'ls complaïa. ¿Per què pidolar, aquesta aventura periodística? Us la diré, l'havia viscuda. Valls i Roviralta, corredor del diari, me n'havia comptat qui-sap-lo. L'anunciant, a més, lector del diari, sabia, pla bé, que l'escriptor més llegit i comentat, el nostre canonge. O bé: notaves, que abans de passar-ne els fulls, veia l'article. I com a tal, constataador que l'anunci dessota seria, o era, vist del lector. Sense dubtar-ne. La propaganda: fer conèixer, el negoci, amb l'article del que és tot de lloances. Hi hagué comerciant –consta– per tal com no figurà, un o dos cops l'anunci a dessota del famós mestre, que es donà de baixa. Comptava. Llegir Cardó! Llegir, tot seguit, l'anunci. La fama creixia. L'autor n'era sabent. No en feia, tanmateix, gaire cas. Em consta, per ell, i pel mateix Valls i Roviralta. No es creia, crec, ser un propagador d'articles comercials. Sabia que ço que hom llegia, dejús de l'escrit, curullat de bona acollença. I vés a saber: talment un reclam. Adjudoria a una propaganda. No s'entestava alegrement, per tal de la sortida del full cada dia...

* * *

Vingué la República. El desgavell de la Dictadura, agònic. Molesta a molts. Àdhuc es canvia de camisa. Es paria del nou estat públic. El món intel·lectual hi juga forta carta. 12 d'abril, de 1931. Amb pau, sense trencacolls. De moment, complert l'èxit. *El Matí* acata el nou ordre. Tot i les noves regnes de la cosa pública, si s'obran rectament i deguda, acceptador. No, si hom es desvia de la justícia. ¿Què faria la República? No n'hi havia prou, dels aplaudiments, i donar copets a l'esquena. A més: es tenia trist record de la Dictadura. Carles Cardó es declara republicà. ¿Un capgirament moral? No. I lector de St. Tomàs, i dels autors moderns, que tracten tals principis, pot decantar-se per on li és més abellidor. O grat. La República, al poc temps, ensenya les urpes. Aviat, a Madrid, crema de convents. Miquel Maura, Ministre de la Governació, en protesta al President, Manuel Azaña. Aquest, exclama: «Vale más la vida de un republicano que todos los conventos de España». Paraules de què es penedí. Això, dies abans de morir, a França. I bé: Carles Cardó –en l'esplet de diaris i setmanaris–, fa declaracions a un del vespre, i amb la fotografia,

de to republicà. No s'esvera, pel que diu. El Bisbe de Barcelona, Dr. Irurita, el crida. L'entrevista, llarga. Sols coneguda dels dos. La cosa anà així. Pels qui ho veieren, a Cardó, en sortir del despatx del bisbe barceloní, li queien unes miquetes de llagrimetes cara avall. No cap discussió. El fet, ja s'havia vist. I el que el Dr. Irurita li deuria vaticinar. Sobre aital punt el canonge emmudí. Seguiren els articles. El fet, concret, i la vida del país. Hom la recorda, a una i altra banda. A l'entorn de la vida espanyola, en aquesta hora, no parlà més. En abstracte: el tema de les formes de govern, o el de dretes i esquerres, o d'amos i treballadors... Tractats magistralment. La referència, no concreta al país. Sols doctrinari. Li fugien certs tocs de periodista. Teòric. Si en tingué, però, de raó...

* * *

Diu que els més amics ve dia que renyeixen. No ho podien dir de Virgili i d'Horaci, els del clàssic *dimidium animae*. Llevat de casos excepcionals, sempre hi ha una brossa. Enterboleix la vista. A cops, grossa. Talment la de Carles cardó i la de Josep Maria Capdevila. Dues mentalitats fines. Equilibrades. Mes, oposades. Cardó, amb un xic de rauxa; Capdevila, treballat pel salesianisme. Li venia, un poquet, de l'Eugeni d'Ors. Aquest n'havia dit-secretari— que era el seu Delfí. Més i sobretot, pel P. Miquel. Introduí tal doctrina a Catalunya. Som alguns que la seguïm. Sigui pel que sigui, adés per l'escriure sovint, ràpid, a Cardó se li escapà una errada. No gramatical. De les del pensament. Capdevila solia llegir, i bé, els articles abans. Sols fallà, en un, d'elogi a l'Unamuno —l'autor, estranger—, i que l'endemà refutà, magistralment, el nostre commemorat. Josep Maria Capdevila troba el canonge, en tal article, en un seny poc just. Calia refinar-ho. No remarcable. Sols de poca justesa. Rectificar; i demana, a l'altre, d'aclarir-ne el concepte. Els oposants, de sempre, del diari, s'hi haurien tirat damunt. Rectifiquen l'original. Tanmateix, però, veure's avisat... Li dolgué. Cavà fondo. En l'interior. No s'ho acaba. I ací —ho explico al llibre—, comença certa fredor. I el canonge a trobar-se contra, diríem, el jove mestre del pensament. Quina llàstima! Jo constatatador que els dos, malgrat tot, es corvolien. Inlassables, per tal de tenir un diari com el seu. Però la distància, de cada dia, vistent. Certa fredor, cert callar; parlar-se poc. En el Consell, no la tònica del censurat. No s'atrevia a obrir gaire la boca. Car la direcció la presidia Josep Maria Capdevila. Érem molts els qui en patíem. Capdevila, vés a saber per què, salta de director de *La Paraula Cristiana*, fundada pel canonge. Si bé no li fou plaent, Capdevila no feu mai del diari un portaveu d'Unió Democràtica. Res de política. La desbandada. Arreu; i de fort significat. Manuel Brunet, des de *La Publicitat* i *Mirador*, passa a *La Veu de Catalunya*; i Josep Pla, semblantment. Cardó, treballat pel P. Miquel d'Esplugues i per F. Cambó, a *La Veu de Catalunya*. Diari on escriurà, cada dissabte, glosses paulines i evangèliques. No superades. Empelt de Frederic Glascar. Serà fidel expositor de la Bíblia. To d'originalitat. L'amistat dels dos amics, rompuda del tot. Manzoni i Joubert haurien plorat.

* * *

Si hom ressegueix l'obra del car compatrici, nota la molta producció. S'hi esdevenia, tot amb tot, gairebé al peu de la lletra, ço que ell mateix retreia del Dr. Torras. No home de fer llibres. Com el bisbe ausetà. Rebia, tothora, la inspiració. L'a-nostrava, en covament. Romania, immers, en quartilles. O folis. Són els davantals de

La Paraula Cristiana. Cal estudiar, a fons, l'obra de l'enyorat. Seguir-ne les vetes vinsades, ací i allà. I cal, certa preparació filosòfica i teològica, per tal de caminar junts. Més, judicar-lo... Deixo de banda el sentit psicològic. La Psicologia moderna ens n'explica molt. No esmento autors de tal classe. No es llegirien. O no demano ajut al psicòleg. Trauriem el gat del sac. No féu llibres. Tanmateix, la producció, esparsa. Fa un poquet l'efecte d'un picotejar. Un llençar-se, ací i allà. ¿És que el periodisme d'altura hi predomina? Qui ho encerta, el seu entranhable amic, el J.B. Manya. Autor de pocs temes. Més apregonats. I sempre movent-se, en l'última saó, sobretot en Teologia i Psicologia. Li digué repetides vegades, davant meu: «Cardó, has tocat massa tecles. D'haver-ne tocat una, i bé, series el Bossuet de Catalunya». Manya, únic en dos llibres a l'entorn de la formació de la mentalitat. Els alemanys no tenen publicació semblant. ⁽¹⁾ Cardó vivia en degut observatori per tal de situar-se. I judicar. Posseir, ponderar, tot ventijol. Aquest anava, a cops, de banda a l'altra. I amb talent formidable. Ens lliurava, masses coses a minses. Altri podia fer-ho. Una disminució graciosa.

* * *

El caràcter, fred, eixut, amb els amics, i obert. Molt poc, no de festes, i menjar-se el proïsme. Molestava. Se'n ressentia un hom. No el trobaven, de tant en tant, sempre igual. Hi veien una disminució capital, diríem, dei caràcter. Tal fredor, no saludar pel carrer, i dir adéu —o no!— quan ja havies passat... Li feia mal. ¿A què obeia? Hi ha punts de psicologia a aclarir. De bell antuvi la constitució. Era així. Segurament que no se n'adonava. I no hi podia més. Aquella eixutesa! Ho deuria veure, que ressolava per un pendent no del tot abellidor. Després, l'aire meditatiu: el seu fort. La seva vida. De més que llarga meditació. Menys, si creu que el persegueixen, i en té la mania. En parlaré. Molts no es complaièn en el caràcter, estranyot, a cops intractable, brusc. I pensador. Venien a dir: llegir-lo, empeltar-se de les seves doctrines, acaronar-les. Comptaven el bé que feia, i el que hi aprenien. Mes, la intimitat, llevada. De poc aguant. Un d'aquest, F. Cambó. Se l'estimava. Per lla 1919 el féu canonge. El tragué, de Tarragona. Ciutat on, ens dèiem, ens plauria de morir. El calliu seria tot altre. I intuïa, el mestre de polítics, el que podia donar. Tot i el caràcter brusc, i poc obert i amable, mig renyiren. Millor, més que renyir. Si es trobaven, deixava, a cops, de saludar el Mecenat, Mecenat de tants, i d'ell mateix. F. Cambó, lapidari, diu: «Que treballi; que escrigui; que tradueixi; que produeixi. Ara, com amic, no». Força, el qui ho esventa, a dir-ho. No renyírem, del tot, mai. Sols un cop em digué paraules —van més endavant— que em feriren. Ho vaig perdonar. Al moment. Li ho tinc talment una boutade històrica. I res més.

* * *

Resseguir l'obra del fill il·lustre de Valls. És per tal de fer-se càrrec del pensament. Manta vegada, afectiu; i es cordolia del que veia i sentia. Per exemple: el problema de la mort: física i la del pecat. Amidant l'obra, constatem temes que adés desenvolupa, adés sols apunta. No com l'Unamuno. Si sols apunta, per ço com és idea amable en la construcció de la frase. Ve a tomb. Sentia la mort dels amics. Puc citar-ne dues: primera, la de mossèn Frederic Clascar, mestre de tant, i que sovint, diuen, pujava a l'Esparra. Doctíssim, com ningú, en el món màgic del llenguatge —sols l'han igualat, en traducció, Josep Carner i Carles Riba—, i la del senyor Josep Maria Cua-

drada, vallenc. Amb aquest, bondadós pellaire, tot d'amistat. Potser el més bo que tenia a Valls. La de Clascar arrencava de roma. L'escoltava –fundador de l'Institut–, com el cant de la Sibil·la. L'atreu, i el domina. Sempre recordador el consell que el mestre colomenc li havia donat: te l'empeltava. «La llengua una cosa que s'estira». Parlava talment un pare. L'amistat Cuadrada, d'arrels vallenques, i d'aire germanívol. No es deixaven. Es veien al Centre Catalanista. O ell anava a casa seva. I hores de conversa. Pur catalanisme. De bona llei, no improvisat, com avui, dels que ho són d'ara. I sense doctories. Cuadrada fou president de la Diputació de Tarragona, abans de la Dictadura. Tot anava amunt. Bella hora. La Congregació Mariana, per Quaresma, organitzava, un cicle de conferències. La darrera, la de Cardó. Vaig fer-hi anar, el Dr. Cebrià Montserrat i Josep Maria Capdevila. Començava a sortir el diari. La mort del senyor Cuadrada li féu molt de mal. El sostraquejà. El tema d'aquell any «*L'optimisme de la mort*». No el de Lansberg, abans de 1936. No témer-la. Tema franciscà, a tot ser-ho. Encontre amb la veritat, eternament. Es malda. El repòs, immoridòr, el véiem en les religions. Una certitud. I el que costa, al darrera. Homenatge a l'amic en absència eterna.

* * *

La facilitat d'escriure, extraordinària. Havia manejat pocs tractats d'Estilística. L'època encara apuntava. L'estil, tot altre al del qui el té enfarfegat. Diu per dir. No d'aprenent. Com el que és pesat i plom. Posat a l'aigua s'afona. El seu, no; límpid. Sempre primmirat i primparat. Tot fàcil. No s'hi pensava gaire. Li era nat. O bé la idea, treballada de dies, o talment intuïció bergsoniana –amb distància– el llampec, viu, favorejador, passava rabent. Esriptor sense cansament. Els temes, més diversos, li eixien en uns tres i no res. A raig de ploma. Penseu en els articles o *Diàleg interior*: foren pastats a grans trets. I en donaré una dolça mostra. S'ho val. Solia passar una mesada a Sant Martí de Maldà, a la Rectoria, a tocar Vallbona de les Monges. Hi ha el famós monestir femení cistercenc. Jo hi tenia una germana de la mare, Priora, i l'Abadessa, tia, semblantment. Alguna tarda ens fèiem trobadissos a Llorenç, o al Vilet. De Sant Martí de Maldà a Vallbona de les Monges, un tirant de pedra. I recordo, com si fos ara: les paraules de Josep Maria Capdevila. Textuals: –Doctor Cardó, no us descuideu d'enviar-nos articles. No diu res. Es tanca en una habitació del diari tocant a la Secció Comarcal. Al cap d'una hora surt amb vuit o deu articles. D'aquells que anaven a segona pàgina. Era més que extraordinari. ¿Com s'ho havia conjuminat? ¿I els temes? ¿I escriure'ls? I ben construït. Ben travats, amb doctrina fonda i domini de la llengua. El fan, s'ha dit, el primer prosador didàctic. ¿Veieu com vivia, sempre inspirat? Tals fulls són dels famosos, entre altres, que figuren a *Diàleg Interior*. No crec que ningú, fins avui, hagi arribat a tal rapidesa. A aquesta construcció. Es parla molt –i amb raó– i jo sóc un incondicional de l'estil de Rovira i Virgili. Tanmateix, no l'elegància, el fons, el llenguatge. Ni el caire humanista, del canonge. Treia de l'arquimesa ço que, en anyades, d'estudi, hi havia emmagatzemat. Rapidesa; i aire seguir. El penament, la divisa.

* * *

A Roma, Frederic Clascar li encomanà l'amor per la llengua. Ja venia de jove. D'aquell mestre local, de qui sempre parlà amb respecte: el senyor Rodón. Fou el primer mestre de català. L'aigua comença a sortir d'aquesta canella. La llengua, des-

prés del pensament, el tresor més sortós que tenia. Havia contret amigança, fonda, amb Pompeu Fabra. Es consultaven. I l'un donava per bo, ço que feia, o escrivia, l'altre. Si es tractava de llatinismes o hel·lenismes, no era el fort del reformador. El fort, aquest: s'havia entestat en un sentiment, —després de Pau Ballot, de mossèn Grandia o del P. Nonell—, per tal de treure d'un cop l'anarquia de la Renaixença. O més ben dit: de les conseqüències, funestes, del Decret de Nova Planta, influïdor i engendrador d'alicaiguts. Sense censura del gramàtic, un hom escrivia al seu antull. Mes, mancava quelcom capital. Un Diccionari Modern —ja corria, i feia bé, el Labèrnia—; de moment, una orientació. L'opus cabdal tardaria. Seria la vida de molts. Fabra i Montoliu havien editat les paperetes, arplegades, en el pujar i baixar per terra catalana, de benemèrit Marian Aguiló. Venim d'ell, Deu volums, difícils avui de trobar. Té el llenguatge viu. Per mi, el primer diccionari. És fresc. La paraula, arrancada de la terra. 1932, i apareix el *Diccionari General*. Com sempre, el mecenatge, de F. Cambó. Sorpresa per les incorreccions d'impremta. ¿Què fa Cardó? ¿Què faig jo, que tinc tant del seu tarannà? Ens llevàvem a tres quarts de cinc. I fins a les set, dues hores d'anar llegint, de pe a pa, el llibre. Prendre'n notes, per tal de consultar-ne l'autor. Algunes, en noves edicions, el car amic Josep Miracle, les hi ha revisades. Es perfectible. Es diu en Filosofia. Heus aquí l'amor del docte canonge a la llengua. Treure-s'ho, de la son; llevar-se, de bell matí, i au, a rabejar-se en les aigües lustrals del *Diccionari*, novellament aparegut. Després ens ho dèiem. Se'n feia conversa. I llevat de temps de grip, l'un confessava a l'altre que cap dia no havia faltat a hora de prima. Fa més, també, de mig segle, que no he deixat de llevar-me a aquesta hora. I posar-me a la feina. Ben mirat, un miratge, diria. De l'un a l'altre.

* * *

Revé un Cardó que pensa: filòsof, teòleg, asceta i bíblic. Hi ha, encara, bona part de l'apologeta. Malgrat la buidor de l'agnosticisme modern, ens el figurem en la seva realitat. Densa i vistable. Tanmateix, una altra: el polemista. Pobres agnòstics actuals, en mans seves. No en tindria per un beure. Recordar, sense vençut ni vencedor, la polèmica a *El Mati*, amb J.B. Manyà. Es tractava de l'estil de Balmes, mental. Aquest l'eclesiàstic més perseguit per les dictadures. L'únic que als tribunals militars republicans, durant la guerra, fa emmudí i entorboleix els joves jutges. Avui en diríem agnòstics. Doncs bé: un punt on pocs, no s'han ben esmerçat com Carles Cardó. També imbatible. Carles Soldevila publica *El Senyoret Lluís*. Promou cert escàndol. Manuel de Montoliu, a *La Paraula Cristiana*, entra a fons, en la qüestió de les relacions entre l'art i la moral. Tenia autoritat. El P. Ignasi Casanovas, martiritzat a l'agost de 1936 —l'Estelrich li dedica pàgines emocionants, i té raó a dir que era dels primers humanistes d'Europa—⁽²⁾ resol que a la futura Balmesiana s'hi diguin conferències sobre el tema. Tria —en sabia molt— els adients: P. Casanovas, *Plantejament estètic del problema de les relacions entre l'Art i la Moral*. Dionís Baixeras, *La Moral en les Arts plàstiques*. Lluís Millet, *Transcendència de la Moral en l'Art*. Manuel de Montoliu, *La Catharsis grega en les Lletres i les Arts*. Joaquim Ruyra, I.^a *La moral universal i la cristiana*. 2.ª, *L'Art i les seves normes essencials*. Carles Cardó, *Resolució del problema*, pàg. 235-268. Any 1928.⁽³⁾ El P. Casanovas no esmenta els conferenciants. De Cardó, escriu: «La paraula autoritzada de qui clourà el cicle d'aquestes conferències...» I afegit d'elogi de Cardó, a l'entorn de Ruyra: «Sols voldria tenir aquell do que, entre tants, té l'amic Joaquim Ruyra, de saber malparlar de la Metafísica teixint la més subtil i primfilada de les metafísiques.» Afegeixo. Cardó escriu la màxima conferència. Un lluitar, filisòficament, de tu a tu, amb l'enemic, es-

batre'l, i pujar-li el peu al damunt. Parlo com a humanista. El tema és filosòfic. No per tal de passar l'estona els xerraires i sabents de sempre. Ningú no s'atreveí a replicar. Ni el mateix Carles Soldevila; ni Domènec Guansé; ni Joan Sacs; ni els que eren de la seva corda. ¿Què farien, o dirien, els agnòstics actuals? Com a polemista, doncs, temible. Pel talent i per la cultura. Ni podem treure'l de la seva trinxera. I tan ben dit! Amb prosa única. Elogi del llibre: sol, en les literatures. A França, no el tenen; ni a Itàlia. He mirat, també, a Alemanya, i tampoc. Catalunya, en el bon temps, sabia encetar, i primfilar, les bones causes. I tot i ésser un país retallat. I amb el peu del poderós a damunt.

* * *

Arribat a Barcelona —sense els vells Salms, cremats al juliol de 1936, refets a Suïssa, de bell nou—, es posa a traduir. Li quedava alguna engruna de Sèneca, a la Bernat Metge, les *Qüestions Naturals*. Les enllexeix tot seguit. Tenim Sèneca a la llengua pairal. Josep Pla escriu que damunt de la tauleta de nit sempre cremava Sèneca. Jo, semblantment, entre altres llibres —un Bossuet, Mestre d'Oració, del P. Canssade l'obra clàssica a França, i el *De la Ira*. Em serveixen molt. D'ira, qui més qui menys, en duu un sac a l'esquena. Per això el contrapès, amable, i coral, del salesianisme. Ara bé: de Sèneca mancaven les *Tragèdies*. ¿Posar-s'hi? ¿No fer-les per llur contingut? Carles Riba l'en pregà. Molt. Resposta: per la seva condició de sacerdot hi renunciava. No estaria gaire bé. No ho volia. No ho vol. Amb la família Riba ens uní una bona amistat. Sempre ens era recordador, a tots, que el 3 de febrer, 1932, a les deu del matí, a l'Església de Jesús de Gràcia, de Barcelona, el P. Miquel d'Esplugues ens casava, i amb el cotxe nupcial el dugueren al carrer d'Aribau, on vivien els avis Riba, pares del traductor, i anava a presidir l'enterrament del pare. Riba, davant el refús, acut a mi. De bon antuvi, li dic que és difícil de convèncer-lo. Faig veure al traductor de tants de clàssics, que el teatre de Sèneca és obscé. I per a un home religiós, traductor de la Bíblia, i més, per la meua paraula: *obscé*. En parlàrem tots dos, i després amb el canonge—: *Les Tragèdies* demà tindrien d'altre traductor. La darrera paraula, la seva. L'era.

* * *

Amb el cor malferit, arribo al punt més punyent i adolorit d'aquestes notes. Em reca, en certa manera —sempre, però, veritas— haver d'aixecar el vel d'un nus espinós. De les relacions rompudes, de temps, entre Cardó i Capdevila. Dos excel·lents homes públics. De la cultura pairal. Subratllo. A casa del Dr. Cebrià Montserrat, aquest, Pere Cisa i jo, es parla del projecte d'una *Miscel·lània* d'homenatge. Vivint fora, m'anaven innovant de com marxava. Un dia m'arribava carta, i romanc sanglajat. Al canonge hom porta la llista de col·laboradors. Potser n'hi havia massa. I l'obra, poc cenyida, no com les de l'estranger. Deixem-ho. El fet, greu, i lamentable, aquest. Cardó anava llegint els noms dels col·laboradors. ¿Qui millor, que Josep Maria Capdevila, per tal de retre-li homenatge? I no. Quan arriba al seu nom, agafa un llapis. I l'exclou de la *Miscel·lània*. ¿Què hi havia dedins del canonge en aquell moment? Havia passat la guerra. Torrents de sang i piles de morts. D'altres, separats, es reconciliaren. El canonge mantenia la posició del darrer dia. No en volia saber res. Cosa estranya. Fort esverament, causa entre els coneixements d'aprop d'ambdós. Durava, la topatia. I pensar que el treball de Capdevila hauria estat el millor. Cal tenir la raó de Pascal: Pobre cor humà! No t'entens,; i després desfàs amb la cua ço que

has fet amb el cap. Durant uns dies no me'n sabia avenir. Fa més de quaranta anys que vivim en la pau de Vic. Altres tants que anem temporades a l'Esparra, i a la Selva, tot de boscos d'alzina surera. Vic, per Verdaguer, pel parlar del poble; l'Esparra, i la Selva, pel de Joaquim Ruyra i Prudenci Bertrana, màxims autors de la llengua. Per anar a l'Esparra hi ha diferents camins: Granollers, i enfilat fins a Sils, Riudarenes i l'Esparra. És lluny. Camí, però, el més curt i normal. O bé per les pujades del Cabrerés, Olot, Banyoles, carretera de Girona, i Sils... La més llarga. Feia que els meus fills es sacrificuessin. Vuitanta km. més. Passariem per Banyoles. A la Clínica Salus Infirmorum hi vivia reclòs. Sol, el bo de Capdevila. No rebia gairebé cap visita. Jo el veia més que ningú. I hores de conversa. I de projectes. Un curs de Filosofia, començat. Mai no l'havia fet sabent del comport de Cardó. Dos o tres dies abans de morir li ho revelo. Amb tots els ets i uts. No s'immuta. No s'enfada. No diu paraula. Esdevé blanc. I res més. Predomina el filòsof. I el deixeble del *Traité de l'Amour de Dieu*, de Sant Francesc de Sales, rubrica, la poca vida que li queda. Talment la seva grandesa. El canonge, inconscientment, sense complicació, quiti, vés a saber. El que li deuria recar, després.

* * *

Néixer, viure i morir. Trinitat vital. ¿Qui que no hi passa, o no ho ha passat, o hi passarà? El nostre aconduïment, vital. Cardó també tenia a l'entorn la més lletja. Ella volia ballar-hi, feia temps. Ell no creia que encara fos l'adéu definitiu. Jo, sovint, baixava a veure'l. Parlàvem. Si en tenia l'aire. No es queixava. Mes la processó anava per dins. L'edat. A l'últim s'agreuà. Veia que no podia tirar endavant. La vida el deixava. Doncs, au, esperar aquella lletjor. O allunyar-la, i abraçar-se am el Crist. La llum que havia fet amb *l'Emmanuel* a les universitats, i entre els homes d'estudi! A les darreries, la segona vegada de veure'l, abans de mort, el trobo atordit. Les mans inflades. La cara transportada. La ciència del patir, la del bisbe Torras. No em vaig estar de preguntar, espontàniament –Patiu?– –Si, i molt; però ja en aquesta vida cal expiar per tu i per altri– Viva, la doctrina de Sant Francesc de Sales, la de Fenelon, i la de Bossuet. M'esdevenen palpitants i doloroses. Hi ha tot un pou de Teologia, en la resposta. Un bell i bon morir, honra una vida. Al cap d'una estona truquen. Una colla de seminaristes barcelonins. Devots i lectors de les seves doctrines. Venien a veure com seguia. Els digué, es pot dir, adéu. I els assenyala un bon testament: –Sereu sacerdots. Ja veieu com estem, i què hem passat. Mai no entreu en política. No és feina nostra. Els camins del sacerdot, diferents. No sé si aquells seminaristes seguiren llur camí. O si vius, pujaren les grades de l'altar. Són supòsits. Aquest consell de l'home més eminent de Catalunya, en l'hora de la davallada, els deuria fer més efecte que les reflexions i conclusions d'uns Exercicis Espirituals.

* * *

El canonge vallenc parla de Jesucrist. En molts sentits. En tota l'obra. Caldria que la resseguís, llapis en mà, per tal de fer veure ço que la generalitat de lectors i amics, no veuen, o no hi ha prou estudi. En Cardó –em feia sabedor l'home de més cultura de Catalunya, el P. Rupert Maria de Manresa– tenim un pregon teòleg. Pensa, pel seu compte. Gairebé tot és propi sinó que de tant en tant es deixa sollevar, o endur, per no llum pròpia. No a *l'Evangeli d'Avui*, ni a *l'Emmanuel*, etc. En tota l'obra. M'havia explicat el Dr. J.B. Manyà, que ja a la Gregoriana tenia una certa

simpatia per Duns Scot. Solucionava punts espinosos, sobre la persona de Crist, a base d'influència scotista. Manyà –testa formidable–, mestre a retórcer els arguments, i paorós en la controvèrsia. No el podia convèncer. ¿Qui, a Roma, a començos de segle? Ni el professor de la Gregoriana, un dels teòlegs francesos de més altura de tots els temps, Lluís Billot. Semi-tomista, en deia el P. Santiago Ramírez. Avui ha passat. Com en la Ciència –estimat Dr. Joan Oró– ço que és viu en l'àrea científica, ve moment, no que depereix, sinó que envelleix. Tot. Cau la moda; i s'espantia, com unes calces de pagès. I bé: en la Cristologia de Carles Cardó consten punts d'escotisme no vistos. O hi apunten. Un dels mestres de mediavelisme, el P. Bartomeu Xiberta, en l'estudi que féu de *l'Emmanuel*, deixa un xic amagat, tal tesi. No massa tomista. I ho diu en un moment en què es planteja el problema del *Jo* de Jesucrist. En fons, no recordo si això tenia res a veure amb el seu, o les seves miquetes d'escotisme. No em recava. Tot amb tot, em quedo amb el P. Garrigou-Lagrange. Mes, com a medievalista, després de passar per les aules més famoses –Gilson–, les tintades d'escotisme que hi hagi en els escrits del canonge, no em requen. Repeteixo: pel gran públic, res. Sols per l'historiador de les idees medievals.

* * *

Necessari dedicar un estudi –com féu Badia i Margarit a la *Miscel·lània*, al seu estil. Mes Badia i Margarit ho agafa més aviat pel cantó del filòleg. Mots, no emprats; girs, esmorts, i que revènen a la vida; expressions, vives, perdudes, de pagès, i que ressuscita. Tanmateix, Badia i Margarit per tal com no és de Valls, adés desco-neix, adés el situa en un altre prestatge. Tot això interessa. I fruit d'un bon estudi. Les dues hores de llegir diàriament, abans de sortir el sol, li feren –i ens feren–, bé. Anotà molt. Tenia, prou sap, els deu volums del *Diccionari Aguiló*, i sobretot la lectura, feta en anys, d'uns autors antics. Bon coixí. Hi havia les publicacions de l'Aguiló, J.M. Guàrdia; o bé, després, les de Marian Aguiló i les de Miquel i Planes. El dia que Pompeu Fabra se'ns queixa, a classe, que no tenim gaires volums disponibles d'autors antics, té tota la raó. Així és com el Mecenas –cal dir-lo, Josep Maria de Casacuberta– enceta les àuries edicions Els Nostres Clàssics. Corren, arreu. I llegit per castellans. Les reben –com Dàmaso Alonso, i aquest s'enamora de *Tirant lo Blanch*. El llegir de Cardó és estilístic. La trama psicològica de l'obra no li diu res. Li diu, i ho és tot, l'aire sintàctic, el verb, el color d'un o diferents adjectius –en general, pocs, o un de sol–, i l'aire, que l'autor dona a la prosa. Dedins, setor de la veu de la llengua llegida. Li canta; i se l'enduu a l'interior el moviment estilístic. Fixar-se, també, en els mots. Col·locar bé els temps dels verbs, i defugir –els que alshores es sabia i podia–, el mot foraster, el que ens ha fet tant de mal. Ens en farà amb la vella xaruga del bilingüisme. El condemna. No es pot festejar, anib dues germanes. Cap català en castellà –poesia sobretot– no ha reexit. En prosa didàctica, encara. I ens hauré de veure amb l'eximi Miquel dels Sants Oliver, passats per Joan Manyé i Flaquer, i el mateix Maragall, i d'altres. Cant de l'estil a les oïdes. Preparat i treballat en temps. No s'improvisa. En editar el primer volum de la Bernat Metge, el seu català dona una coneixença, primer, de la Sintaxi –la de l'autor A. Par, segurament–, i la de les lectures medievals dels de l'obra present. D'un gust i refinament i passió per tal de despertar la maldormida. Segles de decadència. Tornava el català clàssic i normal. Sèneca, tot i amb tot, en la traducció a manta. (4)

* * *

L'home, en fons, deia Pascal, un pilot de misèria ¿De, i segons com? ¿Qui no té, aquesta o aquella tara? ¿Qui no ha rel·liscat per aquesta o aquella malaltia espiritual? ¿A qui no li han quedat deixalles per a sempre, o la més lletja se l'ha endut l'hora a la seva era? Quants de noms, a un hom no se li acuden. La natura nasqué amb tara –Chesteron– i és malaltejadora. I el plor, el morir, connaturals. Tanmateix, hi ha d'altres malaurances; les de l'esperit. Un dia ens ho dèiem amb el famós psiquiatra, d'ascendència val·lenca, el tan recordat Jeroni de Moragues. Carles Cardó solia anar sovint als caputxins de Sarrià. Hi residia l'home més assenyat de Catalunya, el P. Miquel d'Esplugues, la primera figura per a Cambó, per a Gabriel Alomar, per a Josep Carner, per a Joan Estelrich, per a Tomàs Garcés, per a Jaume Bofill i Mates, per a Josep Pla, per a Josep Maria Capdevila, per a Josep Maria de Sagarra, per a Antoni Gaudí. Hi acudia amb tot de seguits. Dels més intens. En fons, duia quelcom que el neguitejava. Les avinenteses de fer-nos-hi trobadissos, i passejar per l'horta, entre vials de rosers i pèsols! Mentrestant: deixava córrer el temps. I jo veia, bé el P. Modest de Mieres, assassinat el juliol de 1936, o el P. Martí de Barcelona, assassinat, semblantment. Aquest, esperança de la Historiografia pairal, m'havia fet remarcar Lluís Nicolau d'Olwer. L'audiència, després, per a mi. El P. Miquel, sàbedor de l'amistat que em lligava amb Cardó, s'obria un xic. El canonge constatava l'enemic ennuolat, el contradictor. Pertot. Tenia, comptat i debatut, la mania persecutòria. Era llàstima. ¿Qui ens la treu? Costa. Ha de passar temps o desfer els estorbs. Així li esdevenia. Es cordolia del seu estat anímic; i no acabava d'entendre que molts amics, no sols l'admiràvem, sinó que l'adoràvem. Patí d'aquest mal. Migparteix les ànimes, i a una banda la bona i a l'altra la malaltona. ¿Què fer-hi, en adjutori? El P. Miquel, amb el seu salesianisme, l'ajudà molt. Vingueren temporades: bufava el vent bo, i la cosa ja no es veia. D'altres, sí, per un no res. Sortida de *El Matí*. Es feia notador. Mal de l'ànima. Déu ens sigui amable deslliurador.

* * *

Si el meu pare i el de Cardó, bons amics, no obstant això, i llur carlisme, aquesta última posició fou la de casa durant anys en tal integrista. Venia de Sardà i Salvany, amigat de temps amb el meu progenitor. Crec que anà dos cops a Roma amb el famós sacerdot –i batallador. Un xic semblant a Jaume Collell. Tot per la causa. L'integrisme, si es vol, o tant si es vol com no, fou una maçoneria blanca. Esllavissar-se, enllà del fet religiós. Diria catòlic, més que cristià. És paraula grega de St. Joan Crisòstom. Esser catòlic, políticament, bé; ésser, a més, carlí, millor. Deien. Damunt s'hi aixecava un pedró que féu mal. Foren integristes, bisbes, sacerdots i seglars. El meu pare s'hi deixà caure. Recordo dos fets. Un dia vingué a casa un senyor, integrista, de València. Es tancaren al despatx, i vinga xerrar. Ho deuriem arreglar tot. Després, al seu dir: De cada capellà en faria dos, no en bescanvi i partidor, sinó per tal que n'hi hagués el doble. Era el propòsit de tants. En el temps en què és proposat per tal de padrí de Missa Nova, l'època del més fort integrisme. Féu molt de mal arreu, a Espanya, a Itàlia i a França. Hi ha una immensa, i curiosa bibliografia. Àdhuc algun filòsof, conegudíssim, s'hi estintolà. Aviat, però, les rèpliques: a Roma, el sapient P. Rossa, i a Espanya, els llibres, entre altres, de l'Arbolea Martínez. No els deixaren de petja. Cardó tenia memòria. Volia la nostra amistat, nítida, i transparent. Si el meu pare era integrista –se'n desféu aviat, i quedà sols el carlisme, i enllà, certa indiferència, per tot, senyal de la senectud–, el canonge volgué que jo sabés el que ell era coneixent. I això per tal com creia que jo no hi pensava. Com els en contra el grup, el P. Miquel d'Esplugues, P. Rupert Maria de Manresa

—debel·lador de la diguem-ne secta—, Carles Cardó, Lluís Carreras, Ramon Rucabado, Joan Llimona, Joaquim Ruyra, etc. I per tant, podia retreure'm no una falta del meu pare, sinó un fet que si ell censurava, jo no puc més que creure que em reca. Es donaven patents de catolicisme. També, doncs, les tenia el meu pare. D'aquí pontificar-m'ho Cardó, a casa, a poc de revenir de fora. —¿Veritat que el vostre pare fou integrista?— La pregunta —a mitjan dinar— de moment em féu mal. Després vaig dormir-hi, i ho deixí talment una recordança. A més: el fet, real. ¿Per què, negar-lo? Deu ser per aquest motiu que durant molts d'anys vaig sostenir llarg carteiig amb l'Arbolea Martínez, degà d'Oviedo. Algun cop em solien dir els Drs. Llovera i Carreras, amics seus, i meus, què feia *l'asturiano*. Aquest, Llovera i Severino Aznar, els bons sociòlegs d'Espanya en aquella hora. No han estat superats. Llovera, encara, científic; i lloat a Europa. Arbolea Martínez, el divulgador i destructor d'aquesta maçoneria insuportable.

* * *

Malgrat que la Bíblia de la Fundació Bíblica Catalana, obra de cinc o sis mans, i a desgrat que cada volum, estilísticament, revisat per Cardó —es veu d'una hora lluny, pel llenguatge i per l'estil—, l'obra sortia. Tampoc no es podia córrer. L'edifici, pujava, dia rera dia. Veritable monument, granític, a la llengua. Si fa no'fa: la traducció pot posar-se al costat de la castellana vella, protestant, de Ciprianó de Valera, de l'anglesa del disset, o la del mateix Lúter, en alemany. El pla, purament literari. No vol dir que en una segona edició —talment cas humà— la revisió no fos renovable. Tot amb tot, l'obra, el més reeixida, tirava enllà. Treballava amb delit, i amb tota l'empra del seu esforç en l'anostrament dels Salms. Sense cap aire de comparació: entre els traductors, el més a posta. Cau, com a eixida de l'infern, la guerra civil. La traducció, cremada. Caldrà, de moment, veure el gir dels esdeveniments, per tal de pensar en una retraducció. La sent; s'hi troba; i li dol i es condol, del paper blanc on hi havia tot l'anostrament de la versió. D'avui més, el treball, assats llarg, el temps, llevar-se d'hora, perdre'n el dormir, per tal que la labor avanci. Té altres textos, de la mateixa obra, per tal que es situi en bon ordre estilísticament i lingüística. Tot al foc. No deixar-se esllavissar pel descoratge. Foc nou; i tal dia farà un trist any. A Suïssa assisteix a les classes del famós mestre dels Salms, professor a Fribourg, P. van Gudenrigin, un curs. A la seva edat, entre el jovent! Potser més alt que tots plegats. D'altra banda: les connexions oficials, que un hom acaba de fer als Salms, obliguen a una retraducció de certs punts. D'aquesta orientació, i del punt de vista literari, que de cada dia més bull en l'interior, esdevé la nova tasca. De bell nou. Ja no li reca —és un dir— el foc cremador, que si d'antuvi el calcigà, ara veu créixer la novella versió. Dels quinze volums de la Bíblia Catalana de can Cambó, el més assaonat, el més perfecte, el més treballat. I on la mà, generosa i victoriosa, davant l'embull i la dificultat, puja del tot. Sortosament. Diguem-ho clar: la nova vida dels Salms, entre les tres o quatre modernes. Benaurat foc. Malgrat tot, purificador. Supera la condició d'abans. El P. Miquel no ho veuria. Havia mort a les darreries de setembre de 1939. Tenia 64 anys.

* * *

Tornat de l'exili el tinguérem a casa. No sé les vegades. Sempre, a taula seia al mateix lloc. I s'hi complaïa. Complaença a parlar del que fos, no gaire de Valls, per-

què tant ell com jo —més jo—, en faltàvem d'anys. Estimava, i estimà, la ciutat; mes són altres amistats, i sobretot altres cultures, que duia, o duem, a l'interior. Hi anava poc. I més jo. Valls no moria; o parlar-ne, talment un fet coral. Jo tenia una filla de deu anys, mongoloide. Sempre volia seure al seu costat. Que l'afalagués. I ell s'admirava de com menjava. Els entesos saben que, en general, els mongoloides, amatents a menjar molt. I un xic de pressa. Ens avançava. I ell solia riure per sota el nas; i aprendre-ho, talment gest o facècia d'infància. Un dia que més s'adona del rabent que menja la Maria de l'Esperança, no pot més d'exclamar, mig rient: —Menja com un llop— Sí, la imatge, certa. Mes, ben vallenga. Vaig contestar-ho de bon primer. Després, un i altre perferem la conversa i l'expressió que acabava de llençar. En efecte: si érem de Valls —d'un mateix carrer, i encara, ell, de cap damunt, primera casa, jo, del cap de vall, la darrera, no podíem ésser més acostats. I teníem el mateix llenguatge, i endemés, se'ns havia empeltat, de bona hora, l'amor per la llengua. Ens havíem dit, tothora per la llengua —ben manejada— tot!. Una exclusiva, més que natural, psicològica. Aleshores la conversa girà al volt de les paraules que acabàvem d'oír. Els dos fèrem recordança que l'expressió *menjar com un llop* a Valls, a la nostra infància, en l'acte cuita-corrents de la Maria de l'Esperança, corrent. Ben viva. No sé si avui ho és. Recordo vallenguismes; d'altres els dec haver perduts, o cauen a la bossa del dialecte. I eis aparto. Sigui com sigui; aquesta conversa ens empeltà un dir tot filològic. La llengua, l'ànima del poble. Recrea, diria De Sactis. No s'hi pot anar en contra. I qui que ho faci, esdevé botxí natural de la classe pitjor. La llengua ve del món intern. Fet biològic, el primer. A fora, roman en potència, deia St. Tomàs. A dins, en acte. I l'acte, la coronació, o exposició, del ser, a partir dels grecs, d'Aristòtil, repetia el Sant. O de Capreolus, o de Joan de Sant Tomàs. Els mestres.

* * *

Ens féu avisar de bell matí. La nit abans acabava de fer Exercicis a la casa del P. Claret. No havia dit que era a Vic, tancat. Arriba a Barcelona, i puja a una tanda d'Exercicis. El savi, el filòsof, el teòleg, el pensador, i el màxim escriptor, a fer recompte de la vida en la casa del sant. A mirar prim. Vingué a dinar. Les proves d'efecte ja us les podeu figurar. Les d'altres cops. Li ensenyàrem la casa. De bon primer li crida l'atenció els tres rebedors plens de llibres; la sala, immensa, i el menjador, també. I per últim, el duem a la biblioteca. Hi dóna ràpidament breu ullada, i exclama: «Miquel i Macaya, com us ho envejo. El somni de la meua vida». Aleshores vingué veure prestatgeries —i perdoneu— romandre aterrat. No se'n sabia avenir. —¿Com us ho heu fet?— Resposta meua: —«Una vida; i els anys de vida conjugal»—com m'havia dit, no feia gaire, baixant de Cantonigrós, a Carles Riba. Sí, una vida. La immensa col·lecció de revistes foranes, i el meu —o nostre— contacte amb l'estranger. Ho dec molt al seu i meu Jacques Maritain, l'Etienne Gilson, el P. Garrigou-Lagrange. I a Jacques Chevalier, i a Henri Bergson, i a Maurici Blondel, a Aimé Forest i a Louis Lavelle. Són els meus. I ésser home de casa. D'estudi, i de sacrifici; marit i muller. Llavors ens donà una de les alegries més fortes de la nostra vida. Era públic que feia anys que havia renyit amb el Dr. Carreras. Amb Manuel Brunet havíem clamats, manta vegades, que els homes de més verba, de més força mental que constatarem, F. Carbó i el Dr. Lluís. A Barcelona s'havia fet visible feia temps. Heus aquí la gran alegria: —Ahir fèrem les paus amb el Dr. Lluís—. Si pugeu a Montserrat, al claustre, a mà dreta, hi ha, esculpit, el seu nom. Fou un conversar i un dinar gojós. Per coronar-ho: l'acompanyo a mitjan tarda, a l'estació. El tren tar-

dà. I m'adono del P. Xiberta, en un racó. Venia d'Olot. No es coneixien. Així establien dolça amicitia dues de les primeres mentalitats de casa: l'un, el màxim estilista; l'altre, dels mestres medievalistes d'Europa, i meu, durant un any. Després, amics. Sense estroncament.

* * *

De les vingudes a casa, del conversar a la biblioteca, del manejar llibres, i revistes, un record que mai no hem fet oblidadís. Ni la Maria ni jo. En fons, més ella. Veureu. Era i és lectora, de la Bíblia i dels màxims comentaristes. De tota la vida. La psicologia, i la lectura bíblica, han curullat el seu món. N'és part. I de la versió Cardó n'admirava, i hi és seduïda, pels Salms. I junt amb els Salms, encara, però, més temps, per St. Pau. Enamorada de la traducció Cardó. Arriba a casa, i ella, amb tota la ingenuïtat, li aboca: –El vostre St. Pau no el puc llegir– –Per què, –exclama, mig enutjat, amb cara de pomes agres?–. –Doncs, mireu: per l'estil. Traduíu tan bé, que la parla escrita a cops em distreu del contingut pauli–. –Ah!– fa, com si es tragués un pes de damunt, o una espina. Ell prou sabia de com eren les seves versions. I per això se li digué de cop i volta a casa, d'uns vallencs amics, tantost anàvem per dinar! Fredament, el maldisposava. La cosa, passà, tot seguit. La mar d'atent. I en conservarà tot de record. Malalt, sempre que el visitava, passàvem l'estona, i havia de sortir l'escena. Algú li podia haver dit tal expressió, però amb l'aire seriós de la meua dona, segurament que no li esdevingué en temps abellidor. Després el mestre es complaïa en ço del seu. Car sabia que si assolí el pic alterós on es trobava, literàriament, les causes, l'esforç, i la dedicació, venia d'una voluntat fèrria de no defallir. O caixa o faixa. El record d'aquest dia girà com una facècia. En recordança, després. I d'assabentar-nos, talment l'amistat refeta amb el Dr. Carreras. Sabia, pla bé, que el Dr. Lluís Carreras –com per a Ramon Rucabado– el *dimidium animae*. Gràcies, mestres i amics.

* * *

Li calgué d'expatriar-se iniciada la revolta, mentre a Barcelona cremaven les esglésies. Fou un adéu a pocs amics. L'exili, a Itàlia. En fons de tot, les parts combatents es guardaven parcel·les de ressorts, per a demà. Si és guanyava. De la banda republicana veïem el Cardenal Vidal i Barraquer, el Dr. Carles Cardó, i d'altres. ¿Guanyarà la República? No es podia dubtar la lleialtat política de tals persones. ¿Eren penyores que la Santa Seu es guardava? El Cardenal no se'l deixa venir. Després Carreras, pel maig de 1939, torna. I em dóna el retall del diari castellà on es llegeix que si ell passa la frontera, cal afusellar-lo. El llibre *Grandeza Cristiana de España*, principal: l'assassinat religiós. I consten els assassinats, principalment, de sacerdots, i és arma de dos fils. Franco no el sepultava en oblit. Igual el de l'Estelrich: el desordre i l'assassinat sols per aire religiós. Cardó, callà. Surt de Roma, i recordem que el feixisme el trasllada al nord d'Itàlia. Hi fa bones amistats. I li esdevé recordadora la seva magistral traducció de Cozzazi sobre Pier Giorgio Frassati. Bé. L'amic comença a enyorar-se. Coneix el llibre de Carreras, en castellà. Sap que l'edició francesa, més extensa, amb els noms, per exemple, de sacerdots bascos, afusellats pels nacionals. Se'ls havia trobat amb les armes a la mà. O bé: l'edició alemanya. Hitler prohibeix que circuli. El dia primer que ve, ens duu l'edició castellana i la francesa. Aquesta, dic de bell nou, capital. Ah!, escrita en francès directament per l'autor. Bon llibre.

Quedarà, i cercat. Tot i això, punts psicològics per a la distracció i la conversa amb tants de coneguts a Itàlia, escàpols. S'enyora. Diferents cops escriu al Cardeval Secretari d'Estat, el diplomàtic Cardenal Maglione. Sempre li contesta que esperi. És d'aquesta hora el seu llibre *Histoire Spirituelle des Spagnes*.⁽⁵⁾ Vaig ésser amic, des d'abans de 1934, de l'Alberto Martín y Artajo, cap Nacional d'Acció Catòlica. No polític. Home model i íntegre. I dels bons que he tingut. Per un servei d'espionatge, el Ministre rep unes galeres del llibre. El llegeixen en francès, amb F. Franco. Fan certes correccions. Que s'editi, i ell torni a la canongia de Barcelona. Maglione, que deuria estar a l'aguait, insisteix que no és l'hora, d'un retorn. Passa temps. El carteig Cardó-Maglione tothora gira a l'entorn d'aquest fitó. Caldrà veure'l. Ve moment que el Cardenal ja no contesta. El perill, passa. Cardó, ben informat, agafa les maletes, deixa molts llibres, i cap a la seva terra. Hi vol morir. Un cordolgut, un exiliat en tants d'anys. Torna a la pàtria. Troba antics coneguts. Alguns, no. Moriren en l'allau dels primers dies. Tanmateix, però, a refer la vida. Déu juga dret amb ratlles tortes, deia un Pare de l'Església grega. Santa Teresa no ho sabia prou –gran lectora, però–. I ho dóna com a propi. Pensava igual que el Pare grec.

* * *

Pompeu Fabra, a la *Gramàtica capital* –ens ho deia a classe, *Gramàtica de la llengua catalana*, 1912– escrita a Bilbao, en uns raconets, pàgs. 148 i 191, accidentalment fa remarcar un defecte en el qual molts han caigut, cauen i costarà de treure. Ell mateix, a últims dels capítols de les *Converses Filològiques*, nova edició, hi incorre. Com Carles Cardó. ¿Es defecte? Sí. Tanmateix, no, per l'època. No es podia des-terrar, tot, d'un sol cop. La feina, llarga. El mètode, seguir cada dia en la lectura d'autors medievals. Adés Fabra, adés Cardó, foren lectors immensos de literatura antiga. Per ací cal començar el casament amb la llengua que encontra, a poc, la nitidesa que es mereix. Vegeu algunes, de tals esbalçades del nostre compatri. I la correcció corresponent.

Ell no havia fundat aquesta Església (molt probablement iniciada per jueus de Roma que havien assistit a la Pentecosta de Jerusalem consecutiva de la Passió del Senyor, s'haurien convertit sentint el primer sermó de St. Pere, i tanmateix s'adreça a *ells* (s'hi adreça). Carles Cardó, *L'Evangelí d'Avui*, VI, pàg. 53.

Els criats sortiren a les creueres dels camins, de les quals es veuen tots els que van i vénen per *ells* (hi van i vénen) C. Cardó, *L'Evangelí d'Avui*, Vol. II, pàg. 278.

Llavors el Rei envia els seus servents fora ciutat, a les creueres dels camins, des d'on es poden veure les persones que caminen per tot *ells* (hi caminen)... i fa invitar, C. Cardó, *L'Evangelí d'Avui* I, pàg. 281.

El que no hem de fer és malsofrir-los i endurir encara més el seu cor amb un desviament orgullós, perquè així farà caure en la desgràcia *d'ells* (la seva desgràcia). C. Cardó *L'Evangelí d'Avui*, Vol. I, pàg. 28.

Ja ens és coneguda la magnífica doctrina paulina del Cos místic del Crist. Una primera conseqüència *d'ella* (seva) és la veracitat. No ens sabem recordar els nostres pecats i càstigs que (n'hem) merescut amb *ells*... C. Cardó, *L'Evangelí, d'Avui*, I, pàg. 131.

Per això Jesucrist té un apreci tan gran d'aquesta virtut que Ell ha vingut a portar-(la) I a la terra; cau la flor. C. Cardó *L'Evangelí Avui*, I, pàg. 128.

Aquests *ells*! I una mostra, feiaent, d'altres autors, els quals, semblantment, incorren en tal defecte:

Ocupa't d'*ell* (Ocupate'n)
Serem semblant a *ell* (hi serem semblants)

Que els enemics enviaven ambaixadors demanant la pau i Tebas s'*oposa* a ella (s'hi oposa) fins que obligà que les ciutats de Corint i Tebas a acceptar a la pàtria llurs bandejats... Xenofont. *Opuscles* I, 1967 F. Bernat Metge, Traducció d'una gentil professora de grec.

Vosaltres, poble reunit, confieu en *ell* (confieu-hi),
esplaiieu davant d'*ell* el vostre cor (davant seu).
Salm 61, Bíblia de Montserrat.

Jesús va sentir dir (falta una *a*, preferible) que l'havien tret a fora; el va trobar-el cec- i li digué. ¿Tu creus en el fill de l'home? Ell contesta. ¿Qui és, Senyor, perquè cregui en *Ell* (hi cregui) *N. Testament* Versió dels monjos de Montserrat, segona edició, 1960, pàg. 385.

Per tant tot el que vosaltres voleu que els homes ho facin, fent-ho també vosaltres a *ells* (per fent-els-ho):
A. Ferrer, *Jesús llum de l'ànima* Vol. II.

Altres frases:

Si comptem amb *ell* (si hi comptem)

Es burlaven d'*ell* (per se'n burlaven)

Ajuntar les nostres veus a les d'*ells* (a les seves)

Tots els que creuen en *ell* (Tots els qui hi creuen)

Es recordaven d'*ell* (se'n recordaven)

Ocupa't d'*ell* (ocupate'n)

Marta, la germana d'*ella* (seva)

...l'hem demanat a *ell* -el ganivet- (per li hem demanat)

...que conversava amb *ell* (que hi conversava)

Vivia sotmès a *ell* (hi vivia sotmès)

Que el nostre clam arribi a *ells* (hi arribi).

Que conversàvem amb *ell* (que hi conversàvem).

* * *

Quatre ratlles. Quatre notes. D'honorança. S'han escrit del meu Dr. Cardó. En el llibre que s'ha anunciat, es veu més. L'home, en la totalitat. Vol tenir l'estil de la tesi de Bounnard, autor de *Le Veillard*, un dels llibres que queden del segle dinou a França. He cercat de fer acollença dels trets essencials de l'home extraordinari, del vallenc eminent. En la història -no local, sinó catalana-, una de les primeres. El nostre temps, comparat amb els de cinquanta anys passats, bastant miseriós. Homes i publicacions. Al maldestre suposo que deurà passar. Que no quedi en folklore. Calen homes, i hores. La manca, engendrament de la Dictadura. M'apar que, en concret, la figura de Carles Cardó la d'un dels exemples intil·lables, en principis essencials. Fou servidor de la Pàtria. Com pocs. De jove, ja. Bo, caritatiu, exemplar, piatós, i de les figures més recordades d'aquells estius a St. Martí de Maldà, ¿Sortirà un altre Cardó amb tot el que tenia? ¿I d'altres P. Miquel d'Esplugues, P. Ignasi Casanova, Drs. Llovera i Carreras, i Jaume Bofill i Mates, i P. Bartomeu Xiberta, i Manuel de Montoliu... O Joaquim Ruyra, Prudenci Bertrana, Josep Maria Capdevila, Carles

Riba, Josep Carner, J.M. de Segarra, Josep López i Picó, Lluís Nicolau d'Olwer, Antoni Rubió i Lluch...? I 1884; aquesta data, la seva de la naixença. Centenari vers, de la mort d'un home del seu tarannà. Cardó l'estimava; l'havia estudiat. Es cordolia que no fos més conegut. Fixar-se: a cops, no són els caps-pares, els qui van al davant. Les mitjanies, els afeccionats. I en canvi, els que s'ho valen, immersos en el món psicològic de la humilitat. No allarguin més la mà que la mànega. Em refereixo al bergadà Antoni Comellas i Cluet. Recordar. Menéndez y Pelayo solia dir d'ell, que si bien Balmes pasó la frontera, no era el que se lo mereciera más. La vida, a muntanya, a Berga. Solitari. La biblioteca, breu, 800 volums. I caràcter tancat. Qui escriu aquestes ratlles a l'entorn del canonge vallenc, no pot més d'associar els dos homes, tan semblants, en la naixença de l'un i la mort de l'altre. No podien oblidar-se. Ah, temps! De Comelles i Cluet, som quatre els qui el recordem. Tenim, dedicades al rector de St. Agustí, de Barcelona, els dos immensos llibres, per duplicat, que va escriure. De Cardó, davant el to de la civilització que s'acosta, i entrem en un altre món, i fonamental, nou cercle històric, ¿qui se'n recordarà? Comellas i Cluet com pel pendent de l'oblit, 1884. No seria res d'estrany: quan li toqui a Cardó, l'allunyament, sobrevisqui. Trista condició, la humana. Rebut, cap a l'oblit. Sort que Déu no oblida. L'home sí. Car foren servidors Seus.

Montseny, 3-4-84

NOTES

1. J.B. Manyà. *El Talent*, dos volums. I, 1936. II, 1948.
2. J. Estelrich. *La persecucione religiosa in Spaena*. pàgs. 139-140.
3. *L'Art i la Moral*.
4. Tenia una devoció immensa per l'obra de A. Bourgerly *Séneque Prosateur. Etudes Litteraries et Grammaticales. La prose de Séneca le philosophe* que editada en 1922. introbable. Fa més de trenta anys que, relligada, vaig trobar-la a París.
5. C. Cardó. *Histoire Spirituelle des Spaenes*. 1946.